

Радомир В. Поповић

СВЕТИ ФОТИЈЕ ПАТРИЈАРХ ЦАРИГРАДСКИ И ЊЕГОВО ДОБА

Када се говори о односима Цркве Истока и Запада до коначног издавања Римске цркве из крила Православне цркве године 1054. свакако да посебно место припада личности Светог Фотија патријарха Цариградског. Велики Фотије, како се он назива у потоњим документима Источне цркве, носи овај епитет јер је врло снажна црквена личност из друге половине IX века. За његово име се везује више значајних ствари. За нас Словене је најважније примање хришћанства и истинско евангелско просвећење. По његовом патријарашком благослову Света Браћа Кирило и Методије предузимају рад на пољу мисионарске делатности међу Хазарима, Бугарима, Србима, Хрватима, међу Панонским и Моравским словенским племенима. Фотије је велики и као личност: најобразованији је човек свога времена, сенатор је и начелник царске канцеларије у Византији, професор универзитета у Цариграду. Фотије је велики и због тога што је он један од првих источних патријараха који је оштро оспорио епископима Рима аномалију првенства и господарског понашања у Хришћанској цркви Истока и Запада. О Фотију као личности и прегаоцу поменутих подухвата биће речи у свом раду.

* * *

Свети Фотије патријарх Цариградски родио се у главном граду Византије, Цариграду, отприлике око 820. године. Његово име Фотије, значи *светлосни*, асоцира на његова велика и узвишена животна дела. Отац му се звао Сергије и био је у дворској служби спатарје — чувар царског двора. Фотијев стриц Тарасије био је Цариградски патријарх (784—806). Такође се истиче да је Фотијева породица много страдала од иконоборачког цара Теофила (829—842).

Рођен у Византијској престоници Фотије је имао прилике и могућности да стекне изузетно широко образовање и широку културу,

о чему између осталог сведоче и његови многобројни списи.¹ По Никити Пафлагонијском, Фотију савременом извору: „Он изучи граматику, и поезију, реторику и философију, и лекарску вештину, и скоро сваку другу науку“.² О Фотијевим способностима говори уосталом и чињеница да је он постављен за професора на Великој школи у Магнаварском дворцу у Цариграду. Ову школу у Цариграду, где се стицало образовање за највиша духовна и световна звања у Царевини, основао је ујак цара Михаила II (842—867), кесар Варда. На овој школи су били професори и Константин (Свети Кирило) и Лав Математичар. Изузетне Фотијеве способности изазвале су царско поверење да га постави за начелника царске канцеларије-протоасикрита. Тако је Фотије био укључен директно у главне послове у држави. Такође се име Фотије пре његовог избора за патријарха помиње у једном византијском посланству које је боравило у Багдаду, ради преговора са Персијским калифом, у вези хришћана који су живели под политичком влашћу мухамеданаца. У истој мисији помиње се и Константин — Свети Кирило.³ О Фотијевим заиста свестраним способностима говоре не само писци Источне цркве него и писци на Западу који га све до данас неоправдано оптужују као главног кривца због којег се Римска црква издвојила из крила Православне цркве.

* * *

Време у коме живи и ради Свети Фотије је IX век, или боље рећи друга половина IX века. На Православном Истоку у то време тек се завршила и окончала иконоборачка јерес која је више од једног века потресала Цркву. Та борба, која је почела године 730. указом цара Лава Исавријанца којим се забрањује поштовање светих икона, завршена је тријумфално године 843. када је царица Теодора свечано сабором васпоставила поштовање икона. У том временском раздобљу историје Цркве све се одвија у знаку борбе око икона. Управо у исто то време односи Цркве Истока и Запада добијају нову димензију и улазе у нову развојну фазу. Наиме, жестоке борбе и полемике око икона водиле су се углавном на Истоку. Запад је само делимично и врло површно ангажован у овему томе, мада се званично увек држао и остајао на страни поштовалаца икона. Разлог за такво држање Запада је између осталог и то што се иконоборачка јерес појавила на Истоку, док на Западу није никада ухватила озбиљне корене. Иконоборачки сабори године 754. и 815. одржани су на Истоку. Једино је на Западу у Франкфурту године 794. краљ Карло Велики одржао, можемо рећи иконоборачки сабор, на којем је осудио поштовање икона и, разуме се, све одлуке Седмог Васељенског сабора.

У јеку иконоборства Западна црква, односно њени представници, а у првом реду епископи Рима, труде се, стојећи по страни збивања,

¹ Најпознатији Фотијеви списи: Амфилохија, Књига против манихејаца; Тајноводство о Духу Светом; Нимоканон; Писма; Беседе; Библиотека и тако даље.

² Цитирано код: Јустин Поповић, Житија светих за фебруар, Београд 1973, 89.

³ Ј. Поповић, Житија светих за фебруар, страна 89.

да се поставе као судије чија реч има да се слуша у Цркви. У томе настојању нарочито се истиче Римски папа Адријан I. Он, на пример, шаље писмо цару Константину VI, које је прочитано на II седници сабора године 787., и истиче да се треба држати „учења Светог Петра, старешине апостола“.⁴ Папа Адријан у истом пијому каже да су Петрови наследници у Риму увек поштовали иконе и за потврду наводи познату легенду о папи Силвестру: Константину Великом појавили су се у сну апостоли Петар и Павле; цар није знао ко су ти посетиоци док му папа Силвестар није показао икону двојице апостола.⁵ На крају писма папа тражи од Византије да врати патримоније Светог Петра и провинције које је још иконоборац цар Константин V (741—775) одвојио испод јурисдикције Римских епископа: Источни Илирик, провинције у Јужној Италији и Сицилији. Такође замера цару што Цариградског патријарха назива веселенским, а патријарху Тарасију замера што је као ланк произведен за патријарха.⁶ Из овог папиног писма лако се исчитавају сви разлози који се и касније понављају у спорним односима Цркве Истока и Запада. Ти исти разлози ће добрим делом, заједно са другим факторима, допринети коначном одвајању Римске патријаршије од Цркве.

Још када је реч о иконама треба рећи да Западна црква никада није схватила догматски и теолошки смисао иконе. Увек је истицала у први план само естетски и дидактички, поучни значај и сврху иконе. Биле су јој стране теолошке спекулације и иконософија, толико развијена и осмишљена у Византији. То као и све слабије знање и познавање грчког језика на Западу и латинског на Истоку, нарочито од времена цара Ираклија, кад службени језик царевине постаје грчки, почиње раздвајање Истока и Запада, све више и верски и у културном погледу.

Поред ових значајних чинилаца, односе Истока и Запада све више уобличавају и промене које се догађају на политичком терену. Наиме, у VIII веку, већ године 751., Византија губи у Северној Италији Равенски егзархат који освајају Лангобарди. Са севера и запада Риму се све више приближава млада Франачка држава која заокружује Рим и добрим делом утиче на развитак другачијих односа са Византијом. Године 754. папа Стефан II састао се са Франачким краљем Пипином и с њим је склопио савез. Од тог тренутка Византија је све мање као политички фактор потребна папи. Овај и потоњи савези Франачких владара са папама завршиће се 25. децембра године 800. на Божић крунисањем краља Карла Великог за цара од стране папе Лава III. Овај догађај у историји је још више допринео размимоилажењу Истока и Запада. То је утолико интересантније уколико се зна да је иницијатива за уздизање цара на Западу, после више од триста година од његовог пада, потекла не од краља, него од папе.⁷ И тако први пут од пропасти Западног царства, године 476., под најездом варварских племена са севера Запад добија свога цара, кога је Византија

⁴ Г. Острогорски, О веровањима и схватањима Византинаца, Београд 1970, 167.

⁵ Исто, страна 167.

⁶ Исто, страна 168.

⁷ Г. Острогорски, О веровањима и схватањима..., страна 202.

признала тек године 812. и то опет под притиском Франака који освајају Истру и неколико Далматинских градова, а 810, од Византије узимају и Венецију.⁸ Међутим, за Византију Карло је ипак само самовладар цара који влада у западном делу Римског царства.

По окончању иконоборства у Византији је настало примирје и Византија као држава била је безбедна и добро осигурана од увек могућих спољних опасности. Учврстила је своје позиције пре свега на Балканском полуострву. Након успешног одбијања Арабљана године 867. од Дубровника и Јадрана уопште, оснива нову тему Далмацију помоћу које контролише тај део Балкана. Тако је ту „утицај Византије знатно ојачао, а то је имало за последицу брзо ширење хришћанства“.⁹ У то време су по Борђу Сп. Радојчићу, покрштени Срби између 867. и 874. године за владавине кнеза Мутимира, и то углавном заслугом и радом ученика Свете Браће Кирила и Методија.

И на другим странама Византија постиже успехе. Године 860. Цариград је издржао напад руских кнезова Асколда и Дира, који се опет завршио делимичним покрштавањем Руског народа. Византија се уопште узев у том тренутку нашла на прагу велике епохе у својој историји. „Као и византијско царство, и византијска црква се налазила на прагу свог најбољег доба — доба великог ширења утицаја на словенске народе“. Острогорски с правом примећује да „Фотијева величина лежи у томе што је он јасније него ико други осетио приближавање те епохе нових задатака и могућности, и више него други припремио јој пут“.¹⁰

* * *

Византијска црква је и пре Фотијевог времена вршила велики утицај и у хришћанство преобраћала паганске народе, али је сада то нарочито карактеристично. Почетак ширења хришћанства међу Русима пада око године 860. Руси су, наиме, у поменутом нападу угрозили византијску престоницу тако да патријарх и цар у Влахернском храму вршу „всеночнују молбу... и абије бурја с ветром вста... и безбожни Руси лодја возмјаше“.¹¹ Мисионарска делатност отварала је широко врата за освајање нових и великих простора. Најпре Константин — Свети Кирило, по налогу цара Михаила III и патријарха Игнатија, одлази међу Сарацене, где је у покрштавању имао великог успеха.¹² Потом је, према опису Панонских житија, у Цариград стигло посланство Хазарског кагана које тражи од цара и патријарха мудре мисионаре за покрштавање хазарских племена. О томе се у Панонским житијама каже: „Ми исперва Бога знаем и клањаемсја јему на Восток. Но держас смудних обичајев, Јудеји привлекајут нас во своју веру, а Сарацени са својеј страни, предлагаја нам и дари, уверјајут нас, что их вера најлучшија...“, па се додаје: „Пош-

⁸ Исто, страна 202.

⁹ Г. Острогорски, Историја Византије, страна 233.

¹⁰ Г. Острогорски, Историја Византије, страна 224.

¹¹ А. В. Карташев, Очерки по истории русской церкви I Париж 1959, 70.

¹² Ј. Поповић, Житија светих за мај, Београд 1974, 49—54.

љите нам мужа књижнога. И јест ли ви переспорите Иудејев и Сара-цин, ми примем вашу веру. Тогда цар послал за философом, передал јему хазарскују просбу...¹³ Међу Хазаре одлазе Света Браћа Кирило и Методије и тамо су имали успеха. Према опису њихових житија имали су дуге и врло тешке расправе са Јеврејима и Сараценима и тада су крстили око две стотине Хазара.¹⁴ Нарочито се у жучним расправама истицао Константин, познат због тога и као Философ. Тамо су Света Браћа на чудесан начин пронашли и мошти Светога Климента, епископа Римског, које су понели са собом у Цариград.

О покрштавању Руских и Бугарских племена говори и сам патријарх Фотије у својој Окружној посланици године 867.: „А у садашње време чак и они су променили незнабожачко и нечестиво учење, које су раније држали, за чисту и целосну хришћанску веру и ставили су се у ред оданих пријатеља наших... И код њих се до те мере разгорела жеља за веру да су добили епископе и пастире и воле и љубе хришћанска веровања великом усрдношћу и ревношћу“.¹⁵ На путу за Моравску кнежевину Света Браћа су прошли кроз Бугарску и вероватно су том приликом проповедали. Нарочито је на цара Бориса утицала његова крштена сестра, а посебно икона која је изображавала страшни Суд. Борис се крстио у присуству самог патријарха и византијског цара и на крштењу је добио име Михаил. Тако је у вивантијску духовну и културну сферу у то време почео да улази Руски народ и Бугари, а потом следи и велика Моравска мисија Свете Браће.

Моравска мисија Свете Браће може се, а и посматра се, на релацији односа Цркве Истока и Запада у IX веку. У подухвату Моравске мисије ти односи се директно укрштају и на свој начин су актуелни све до најновијег времена.¹⁶

Моравска кнежевина кнеза Ростислава се покрштава и, имајући негативно искуство са немачким свештенством, тражи од цара Михаила III и патријарха Фотија искусне мисионаре који ће им проповедати спасоносну истину Еванђеља на народу разумљиво народном језику. Зашто се Ростислав тада није обратио Риму, у то време папи Николи I (858—867)? Да ли је папа могао и хтео изаћи у сусрет оваквој жељи младог словенског народа који се интензивно покрштава? Можда је и могао, то не знамо али је чињеница да се Ростислав ипак обраћа Цариграду иако јуридикчки па и географски више гравитира Риму него Цариграду. Позив Моравског кнеза наишао је на добар одзив у Цариграду. У Панонским житијама посланици кнеза Ростислава кажу: „Наш народ је одбацио незнабожтво и држи хришћански закон“, али, настављају они даље, „учитеља не имамаи таковаго иже ни би во свој јазик истинују вјеру христијанскују“¹⁷ Пошаљи нам таквога учитеља...от вас бо на всја страни добр закон исходит...¹⁷ Константин пристаје, али сазнавши да ти народи

¹³ А. В. Карташев, Очерки..., страна 76.

¹⁴ Ј. Поповић, Житија светих за мај, страна 260.

¹⁵ А. В. Карташев, Очерки..., страна 74.

¹⁶ 31. XII 1980. године папа Јован Павле II је Апостолским писмом *Egregiae virtuti* прогласио Св. Кирила и Методија уз Св. Бенедикта за заштитнике Европе.

¹⁷ Цитирано код: А. В. Карташев, Очерки..., страна 88.

који хоће да се покрсте и хоће проповед и богослужење на свом језику немају писмена, пита:

„... Како ћу им проповедати? То је исто као беседу записивати на води...“¹⁸ Тада је за потребе мисионарења први пут састављена словенска азбука. По Чрноризцу Храбру словенска азбука је састављена године 855., дакле пре Моравске мисије.¹⁹ Прве речи које су забележене на језику Словена, и које су отвориле епоху писмености и просвећења, биле су: „Искони бје Слово, и Слово бје к Богу, и Бог бје Слово...“ (Јован, 1, 1). У писму Растиславу цар Михаилo каже да ће се од сада и Словени уврстити у „велике народе, који ће да славе Бога на своме језику“.²⁰ Исход Моравске мисије Свете Браће је познат. Они шире еванђелску науку на народном језику, подижу цркве и школе у којима се домаћи људи оспособљавају за евангелизацију и продужетак хришћанске културе и народне писмености која тек долази. Али, ма колико у том тренутку њихов мисионарски рад био еванђелски исправан, они су ипак морали да га оправдају и лично доказују у Риму, пред папом Николом I, односно Адријаном II. Нападани од тројезичника као Фотијеви васпитаници, Света Браћа су непоколебиво бранили исправност свога мисионарског рада речима: „Бог даје кишу свима подједнако, и чини те сунце све обасјава... Пошто Господ дође да спасе све народе, онда оваки народ треба да слави Господа на свом језику“.²¹ На путу за Рим Света Браћа долазе код Панонског кнеза Коцеља који је такође био заинтересован за њихов рад и који је тражио њихову духовну помоћ.

У разматрању ових проблема треба имати у виду да културна и уопште духовна заосталост Запада у то време није могла или је тешко излазила у сусрет новим захтевима и потребама које су настале у Цркви, да прими у своје крило нове, народе Божије. За разлику од Запада, Византија је имала за то више духовног и културног разумевања о чему нам управо сведочи рад Свете Браће у свим видовима, и у хришћанско-просветитељском, и културном и, ако хоћемо, и у дипломатском раду. Васпитаници Византијске цркве и њене духовне културе, они достојно репрезентују своје духовне педагоге и васпитаче и бескомпромисно показују Западу да Црква овде на земљи није ничија привилегија, Бог у њу позива и призива све. Расправа са тројезичницима у Венецији у најбољем светлу нам показује у каквим међусобним односима већ тада стоје схватања Истока и Запада, и, ако смемо да кажемо, Православног Истока и Запада помало варварског. С правом се истиче да је управо и та културна заосталост Запада, која је у раном средњем веку пропраћена бројним миграцијама племена, сеобама франачких и германских племена и међусобним трвењима и физичким истребљивањима, допринела да се папа Никола I просто наметне Западу, због „грубог незнања, у коме се Запад у то време налазио“.²² Широкогрудост Фотијевих васпитаника проговара у

¹⁸ Исто, страна 88.

¹⁹ Исто, страна 87.

²⁰ Ј. Поповић, Житија светих за мај, страна 272.

²¹ Исто, страна 272.

²² НН. Милаш, Кирил и Методије и истина православља, Задар 1881, страна 240.

Венецији јасно: „Зар није тачно да киша, Богом дана, пада подједнако на целу земљу? Зар није тачно да сунце простире своју светлост непристрасно преко целе земље? Не дишемо ли ми сви ваздух на исти начин? Зар нисте постиђени што сте одабрали само три језика и допуштате да други народи остану неми и глуви? Реците ми да ли је Бог заиста тако неспособан те може да схвати само три језика?“²³ Овде видимо да се Света Браћа не позивају на ауторитет оних који су их послали у ову мисију, цара и патријарха. Свој став бране са јасних еванђелских позиција. Исто потврђује и Свети Фотије кад у једном писму Растиславу каже да ће мисијом двојице Солуњана језик његовог народа „постати красноречив језик муцавих“,²⁴ јер ће бити облагодатаћен и освештан Речју истине.

Истина, папа Адријан II свеачно прима апостоле Словена и они у Риму служе неколико светих литургија на словенском језику. Папа је у потпуности одобрио њихов рад. Кирило је умро у Риму и, како сам каже, пао је на бразди њиве Господње.²⁵ Он и на смрти поручује брату да не посустане, јер је добро знао да му неће бити лако у раду који су заједно започели као сложни спрег волова. После тога папа поново препоручује Светог Методија Растиславу, Свјатополку и Коцељу као мужа савршеног разума и правоверног. Потврђује и исправност његове вере и одобрава његов и рад његових ученика: „Он вас може научити како ви то молите, и преводити на ваш језик свете књиге и по њима вршити свету литургију и крштење и све друге црквене обреде... да би лакше могли познати заповести Божије“.²⁶ Светог Методија папа Адријан II поставља за архиепископа у Панонији. Овај је и даље имао неприлика са немачким и франачким свештеницима који су га чак две ип од оине држали у затвору из кога га је папа Јован VIII ослободио. Чак јеп апа Јован VIII послао у Моравску епископа Павла из Анконе у Италији, да брани Светог Методија од бруталних напада архиепископа Салцбуршког, али му је ипак овога пута забранио богослужење на словенском језику. Дозволио му је да може само да проповеда на народном језику.²⁷ Методије уз велике напоре и даље ради. Нарочито му је било тешко после смрти Растислава, за време кнеза Свјатополка који је био више наклоњен Немцима. Сада су у Рим папи Јовану VIII стизале многе оптужбе. Све оптужбе се углавном своде на то да Свети Методије „не учи како римска црква учи“, народ води у заблуду, служи литургију на варварском, словенском језику (*in barbara, hoc est, in slavina lingua*). Сви ови разлози приморали су Методија да и други пут иде у Рим да се брани и оправдава пред папом Јованом VIII. Ради тога се и нашао у Риму године 879. Папа Јован VIII је у потпуности и сада одобрио његов рад.

Има мишљења, нарочито код западних историчара цркве да је Свети Методије признао и исповедао учење о *filioque*, или иопаторску јерес како се вели и Панонским житијама. Ова јерес се појавила

²³ Према: Ј. Поповић, Житија за мај, страна 273.

²⁴ Исто, страна 272.

²⁵ Ј. Поповић, Житија светих за мај, страна 276.

²⁶ Исто, страна 277—278.

²⁷ Н. Милаш, Кирил и Методије..., страна 331.

на Западу и била је на снази управо у ово време. Мишљење које заступа Ганцел, Шулиц и други није оправдано, чак је претенциозно, јер очигледно иде за тим да и на тај начин оправда повреду одлуке Другог Васеленског сабора Хришћанске цркве. Такође западни историчар Хергенротер признаје да је такво мишљење неоправдано кад каже: „По себи је могућно да је Методију, који је у Византијској држави рођен и васпитан, сасвим непознат био *filioque* латина; он је свакако делио заблуду Фотијеву и добродушно је признавао то учење светих отаца. У Риму је он исповедио Символ у древној форми, без оног додатка, што су Франци установили, и који ни у Риму није био примићен... Да је Методије заиста читао символ вере без *filioque*, не може о томе бити никаква спора“.¹ И без овог признања јасно је да Свети Методије није могао исповедати во изопачено учење. То се потврђује између осталог и чињеницом да је Методије пре ступања на архиепископски трон, по древној пракси Источне цркве, поднео папи своје исповедање вере у коме нема ни трага о било каквом јеретичком додатку. Ово исповедање је видео и с њим се сложио и папа Адријан II. У исповедању се између осталог каже: „... Верују ... и во јединога Духа Свјатаго, от јединога Бога Оца исходјашчаго со Оцем и Сином благословимаго и славимаго, им сојестественаго и с Њим пребивајуцтаго“.² Овакво Методијево исповедање без *filioque* одобрио је папа Адријан I. Истог мишљења био је и папа Лав III, који је, као што је познато, у цркви Светог Петра у Риму поставио Никеоцариградски Символ вере без *filioque* са познатом напоменом да то чини из љубави и ради очувања православне вере. Никодим Милаш се овде са разлогом пита: који су од „непогрешливих“ овде ипак погрешили? или папа Адријан II и Јован VIII или они потоњи папе који су увели уметак *filioque*?²⁸ Свакако ће и западни историчари признати скромно осећање недостојности папе Лава III да мења одлуке Другог Васеленског сабора Хришћанске цркве.

У вези апостолско-мисионарске делатности Свете Солунске Браће може се поставити и питање: како то да они, иако посланици (апостоли) византијске цркве и царевине, бивају позивани и одлазе у Рим да тамо полажу рачуне о своме раду? Један од одговора на ово питање био би да се овде не ради, како би неки хтели да мисле и да случај генерализују, да Света Браћа тамо иду на подворење и апелују на Рим из неке немоћи и некомпетенције Цариграда. Већ је истакнуто да области у којима они врше апостолску мисију јуридички гравитирају Риму и сасвим су нормалне интервенције и жалбе и позиви који им стижу из Рима. Поред тога у Риму су добили и посвећење: Константин монашку схиму, а Методије архиепископски чин.

Може се уопште рећи да су мисионарски подухвати византијске цркве у другој половини IX века добро припремљени и практично су добро изведени. Они су имали, то се и данас потврђује, далекосежне последице у духовној и уопште култури поменутих народа који су се тада покрстили. То показује да је Црква увек отворена, али тада се изузетно отворила и примила у своју заједницу Словенске народе. Са разлогом се претпоставља да је у Цариграду тога времена,

²⁸ Н. Милаш, Кирил и Методије, страна 338.

срцу Византије, „несумњиво постојала систематска припрема за мисионарење — за апостолско проповедање и ширење Еванђеља Христовог...“²⁹ Примање хришћанства и прве писмености је несумњиво велики добитак за Словене. Света Браћа су зато Словенски просветитељи. А „заслугу за мисионарски рад код Словена Константин и Методије деле са патријархом Фотијем и цезаром Вардом“.³⁰ За Светог Фотија можемо слободно рећи да је наш заједнички кум, кум свима Словенима, јер нас је његов патријарашки благослов превео из паганства у словесно стадо Божије. Света Браћа као Фотијеви васпитаници „су управо подржавали благодатну црквену разноврсност као богодано богатство и изобиље дарова Духа Светог...“³¹

Видели смо да се односи Цркве Истока и Запада на један посебан начин преламају и у акту мисионарске делатности Источне цркве. Оно што је било спорно у тој делатности на релацији Исток — Запад и обрнуто, јесте учење о *filioque*, учење које је, истина тада мање изражено. Спорна је била и јерес тројезичника. Истовремено је актуелна и папска претензија на примат, нарочито поводом покрштавања Бугара.

+ + +

Пошто смо макар унеколико добили приближну слику, спољне делатности Цркве у Византији почетком друге половине IX века, остаје нам сада да видимо шта се у то исто време догађало унутра у Цркви. Како је Црква живела у самој Византији и како су се одвијале везе и општења са Западом, већ тада оличеном у личности римског папе.

Најпре се мора нешто начелно рећи о изворима из тог времена који нас обавештавају о црквеним збивањима. Одмах треба напоменути да су сачувани веома разноврсни и често пута контраверзни извори. Наиме, имамо неколико врста извора: Оних који су наклоњени патријарху Игнатију, затим про-фотијевски оријентисаних извора и најзад оних који оправдавају папско понашање и анти-фотијевски су расположени. Међусобно су блиски папски и извори наклоњени Игнатију, јер су Игнатијеве присталице, непомириви-акривисти, у борби са Фотијем више пута апеловали на Рим и тамо тражили последњу арбитражу. Коришћење и интерпретација ових извора може често пута одвести истраживаче у различите правце у смислу доношења процена о личностима и догађајима тога времена. Отуда није чудо што су многи бавећи се управо овим периодом историје Цркве, тражили и налазили оно што им се свиђало. Сходно интерпретацији поменутих извора развијала се вековима разноврсна литература о патријарху Фотију и Игнатију, о папи Николи I и саборима који су одржани у њихово време. Отуда су и схватања о овим личностима различита, понекад супротна исто онако како је то било у време када су живеле и радиле поменуте личности.

²⁹ Атанасије Јевтић, Свети равноапостоли Кирило и Методије, Богословље, 1 и 2, Београд 1977, 20.

³⁰ Г. Острогорски, Историја Византије, страна 227.

³¹ А. Јевтић, Свети равноапостоли, страна 21.

Иконоборачке страсти су се стишале. На том плану се није више ништа догађало. За патријарха у Цариграду је после Методија (843—847) дошао патријарх Игнатије. Игнатије је потицао из царске породице. Био је син цара Михаила I Рангаве (811—813), истог оног цара који је био принуђен да године 812. званично у име Византије призна Карлу Великом царску титулу, коју је овај добио од папе Лава III још године 800. Игнатије је још уживао наклоност царице Теодоре захваљујући чијој препоруци је и дошао за патријарха у Цариграду. Био је присталица активиста — непомирљивих, насупрот икономистима-помирљивима. Наиме, још на почетку треба истаћи чињеницу да у ово време у Византији поново оживљавају унутар црквеног и државног живота две супротне струје: непомирљиви, који су још из времена иконоборства имали одлучан став према свим јерeticима. Носиоци оваквог схватања били су нарочито монаси. Другој струји припадали су умерени који су увек били за компромис у сваком погледу само када се није радило о учењу и суштини саме вере. Обе струје су биле врло јаке и у међусобној борби ишле су тако далеко да су ови непомирљиви, овог пута Игнатијевци, а нарочито монаси, студити, тражили ослонаца у Риму. На тај начин су давали повода папама да се мешају у црквене послове и проблеме Источне цркве. Ово ће, видећемо, имати негативних последица, јер ће поједини папе отићи тако далеко да ће чак и канонски оправдавати ово своје мешање и још ће се наметати за врховне судије у црквеним споровима на Истоку.

Међусобни сукоби поменутих струја дошли су до изражаја поводом Игнатијевог ступања на патријарашки трон. Струја умерених, на челу са Григоријем Асвестом, епископом Сиракузе, била је осуђена на једном локалном Игнатијевом сабору. Григорије Асвеста је у тренутку Игнатијеве интронизације у цркви бацио свећу и гласно узвикнуо да је Црква добила доброг постира али у оделу вука.³² Поводом своје осуде Асвеста апелује на Рим и папа Лав IV одмах интервенише писмом упућеним Игнатију у коме га прекорева што је уопште сазивао један такав сабор без његовог знања и знања Римске цркве. У истом писму Римску цркву назива *magistra et caput omnium ecclesiarum* (учитељица и глава свих цркава).³³ Ф. Дворник поводи се за таквим папским схватањем кад каже: „Сазивајући један сабор и осуђујућу Асвесту и његове присталице без сагласности Римске цркве Игнатије је прекорачио своја права“.³⁴ Папа, наравно, није прихватио Игнатијеву осуду Асвесте. Међутим, антиигнатијевска струја у Цариграду била је врло јака и њено језгро чинили су највећи интелектуалци окупљени око универзитета. Подржавао их је свакако ујак малолетног цара Михаила III, кесар Варда, брат царице Теодоре. Међу њима је био вероватно и учени Фотије, царев секретар. Државни, а свакако и црквени, интереси у Византији довели су до државног преврата године 856. Малолетни цар Михаил III уз помоћ ујака Варде прогласио се за цара уместо мајке, царице Теодоре. Варда је постао кесар. Тако је на државном врху настала нова ситу-

³² F. Dvornik, *Le schisme de Photius*, Paris 1950, 51.

³³ F. Dvornik, *Le schisme*, 48.

³⁴ Исто, стр. 52.

ација која није била наклоњена патријарху Игнатију, кога је збачена Теодора довела. Створене су такве околности да је Игнатије био принуђен да поднесе оставку и то писмену. Обично се сматра да је Игнатије био уклоњен насилно јер није хтео да по царевом наређењу замонаши и пошаље у манастир царицу Теодору. Наводи се и разлог да није хтео на Богојављење године 857. да причести Варду, као недостојног ове тајне, пошто је недозвољено живео са својом снахом. Збаченог Игнатија заменио је после годину дана патријарх Фотије. У личности Фотија сада је тријумфовала странка помирљивих. Игнатије, који је протеран на теревинт, покушао је пре саме абдикације да на своје место доведе некога од својих присталица. Тај покушај је осујећен како нам сведочи Метафраст, извор про-Игнатијевски настројен.³⁵ Свакако да Игнатије није абдицирао насилно, није зостављан или малтретиран ни он ни његове, овога пута малобројне, присталице, него је оставку поднео на тражење новог режима, подразумевајући ту и своје најверније присталице.³⁶

Фотије је изабран за патријарха на локалном сабору. У тренутку избора није имао никакав црквени чин, био је лајик. Он је неосумњиво уживао велико поверење као царски секретар и професор универзитета у Цариграду. Сабор који га је изабрао истовремено је рехабилитовао Григорија Асвеста, кога је Игнатије осудио. За само шест дана Фотије је прошао све степене црквене јерархије и био је посвећен за патријарха. Чињеница да је био лајик и брзина којом се уздигао на ово достојанство давала је повода његовим противницима за критику и осуду. Тако и Дворник закључује, мада не тако оштро: „Ово произвођење било је сигурно супротно прописима канонског права, али треба схватити да се такође у изузетној ситуацији у Византији сматрало такво произвођење нормалним“. Случај Фотија није био први и усамљен на Истоку. У сличним ситуацијама звање патријарха добили су патријарси: Павле III, године 687., Тарасије 784., Нићифор 806.

Одмах по Фотијевом избору настали су у цркви немири изазвани од супротне струје. Они су тражили повратак царице Теодоре на царски престо. Ни анти-Фотијева струја није мировала. По Фотијевом наречењу у цркви Свете Софије, непомирљиви-акривисти су се састали у цркви Свете Ирине и поново Игнатија прогласили за патријарха а Фотија искључили. О насталим немирима у Цариграду Игнатијевски расположени извори, као Никита Пафлагонијски, Митрофан Смирнски, Стилијан и други говоре, наравно, тенденциозно, да је Фотије врло оштро прогонио своје противнике. Да би овим немирима учинио крај Фотије је у фебруару месецу одржао сабор године 859. Да је у Цариграду стварно било немира говори нам податак да су многи монаси Студити напуштали своје манастире. На то указују, између осталог, и канони помесног Прводругог сабора године 861. Нарочито првих пет канона забрањују монасима да самостално без дозволе претпостављених духовних власти напуштају свој манастир у коме су примили постриг.

³⁵ F. Dvornik, *Le schisme*, 85 и 86.

³⁶ Исто, страна 89.

Међутим, поставља се питање, како се промена на државном престолу и патријаршком трону одразила на Западу? О насталим променама у Цариграду патријарх Фотије обавештава папу. То чини интронизационом посланицом. У посланици упућеној папи по посланицима Фотије говори о околностима свога избора за патријарха. Такође каже да је Игнатије, његов претходник, био принуђен да поднесе оставку. Исто тако цар и патријарх траже да папа пошаље своје представнике, легате, на сабор који треба још једном да осуди иконоборство. Ова и оваква посланица дала је повода папи Николи I „да се умеша у расправе цариградског клира и да постане врховним судијом над парничарима.“³⁷ Папа Никола I се године 860. обраћа патријарху и цару. Фотију отворено замера што је од световњака постао патријарх, док у писму цару изражава своје велико чуђење како је Игнатије могао бити уклоњен без консултовања са њим.

Још каже да без римског престола и римског епископа, ништа у цркви не сме бити извршено.³⁸ Осим тога папа користи овај моменат да од цара тражи на Балкану под своју духовну јурисдикцију: Епир, Источни Илирик, Македонију, Дакију, Мезију, Тесалију, Ахају и Дарданију. Дакле, папа овде потеже питање одузетих му провинција године 753. Охоли тон папиног обраћања је отворено надмен. Такође овом приликом први пут у историји папства, позива се на такозване „Псеудоисидорове декретије“, које су по општем мишљењу управо и настале у то време, око 850. године.

Папа је ипак послао двојицу својих представника на сабор у Цариград године 861. Епископи Родоалд из Пота и Захарије из Анања добили су специјалне инструкције од папе Николе I да добро испитају у Цариграду зашто је Игнатије збачен, да ли је то учињено по канонима или не? Тек кад ми будемо добили ту вест ми ћемо рећи нашим апостолским ауторитетом шта треба чинити...“³⁹ Наравно, про-папски оријентисани извори истичу да су легати у Цариграду били спречени да спроведу ове папске инструкције. Чак им је, како се наводи, био забрањен контакт са збаченим патријархом Игнатијем и његовим присталицама. Исти извори говоре и о представци коју је Игнатијева струја упутила сабору, легатима и папи, али је, наводно, секретар сабора одбио да је прочита на сабору. Сам Игнатије се појавио на сабору у свечаном патријаршком одјејању праћен од својих присталица. О њему је расправљано на првој саборској седници, док на другој седницу је одбио и да дође „јер не признаје суд људи који су у заједници са Фотијем“. За време исте седнице легати су тражили да у име папе поново преиспитају Игнатијев случај. Потврду за такво понашање у Цариграду тражили су позивајући се на одлуке помесног сабора Сардичког из 343. године које, по њиховом схватању, канонски потпуно оправдавају њихов поступак и право папске интервенције у пословима Источне цркве. Теогност, анти-Фотијевски расположени извор, чак наводи Игнатијеве изјаве упућене Фотију, у којима га назива лајиком „који је постао пастир

³⁷ Теодор Евстратиадис, Цариградски патријарх Фотије и његово Сремски Карловци, деобе цркава, Богословски гласник VI. 1904, 261.

³⁸ Н. Милаш, Кирил и Меторије, страна 245.

³⁹ F. Dvornik, Le schisme, 132.

пре него што је био овца и рукоположен је од некога ко је био збачен и екскомунициран".⁴⁰

Цариградски сабор године 861. је за Православну цркву помесни сабор који је донео седамнаест канона општеобавезних за целу Цркву. Сабору је присуствовало 318 епископа и поменути легати папе Николе I. На сабору је потврђена Игнатијева оставка, осуђене су јуридичке претензије папине на Балкану. Одлуке овога сабора потписали су и потврдили и представници Римске цркве. По завршетку сабора легати су однели саборске одлуке у Рим. Фотије је истовремено упутио и једну посланицу папи у којој, између осталог, скреће пажњу да не прима људе из Цариграда без препоруке црквених власти.

Међутим, папа није признао одлуке овог сабора. У једном писму цару и патријарху, године 862., он одбија да призна Игнатија збаченим, иако су ту одлуку потписали његови легати у Цариграду. Чак је папа епископа Родоалда, као непослушног, послао у Франачку државу у једну мисију, а епископа Захарија повукао са епархије. Они су очигледно били кажњени зато што њиховом мисијом у Цариграду папске жеље нису задовољене па чак ни споменуте на сабору.

* * *

Питање Источног Илирика постало је важно и актуелно за папу Николу I, тим пре што су тај простор заузели и населили Бугари. То је време када се Бугари и покрштавају. У чију ће културну, духовну и политичку сферу ући овај народ било је посебно важно ако се зна да су Франци имали жељу да овладају овим просторима освајајући Хрватску, део Бугарске у јужној Панонији, Моравску кнежевину и даље на исток и североисток. Питање Бугарске за Византију није било само питање политичког престижа, него и више од тога, питање живота или смрти. Византија није могла дозволити да се било која политичка сила учврсти на такорећи њеном прагу. Тако су и сами односи цркве Истока и Запада и овде добили заоштрени и затегнути развој.

Године 862. или 863. у Рим из Цариграда долази монах Теотност, велики Игнатијев присталица, који је папи Николи I ишао на руку у борби са патријархом Фотијем. Исте 863. године у Риму је одржан сабор који је осудио патријарха Фотија, осудио је и Григорија Асвеста који је Фотија произвео за патријарха, а четврти канон тог сабора вратио је патријарашко достојанство Игнатија.

У пролеће године 864., у јеку Моравске мисије, питање Бугарске било је решено у корист Византије. Кнез Борис је напустио планове савеза са Францима и окренуо се Византији. Дворник са жалошћу констатује: „Али нису то били франачки и римски мисионари које је Божији Промисао изабрао као инструмент него грчки мисионари“.⁴¹

⁴⁰ F. Dvornik, *Le schisme*, 135.

⁴¹ F. Dvornik, *Le schisme*, 158.

На одлуке сабора у Риму године 863. патријарх Фотије сасвим нормално не реагује, сматрајући да су оне неважне и да немају никакве сврхе и значаја. Он једноставно ћути и обавља поверене му послове Цркве: ширење истине Еванђеља међу још некрштене народе. То је био потпуно исправан став Цариградског патријарха који није никада имао потребе да о своме раду извештава и полаже рачуне епископима старог Рима. Питање патријарха Игнатија било је локална, унутрашња ствар Источне цркве и као таква није спадала у папску надлежност. То је била ствар црквене дисциплине и Византијска црква га је могла сама решити и решила га је искључиво у својој надлежности.

Бугарска је, а тиме и Источни Илирик, за папу био изгубљен после 864., када је каган, кнез Борис, примио хришћанство. Крштењу лично присуствује патријарх Фотије, а Борис добија име Михаило, ступивши тако у духовно сродство са византијским царем. У светлости односа Цариград — Рим питање Бугарске добија нов и посебан значај. Односи: папа Никола I — кнез Борис, патријарх Фотије — папа Никола, Фотије — Борис и обрнуто одвијају се у том знаку. Занимљиво је, рецимо, писмо цара Михаила III папи Николи I 865. године као одговор на доста помирљиво писмо које му је папа пре тога упутио. Цар у писму град Рим назива „стари Рим“, да би истакао разлику у односу на „нови Рим“ мислећи на престоницу Византије. Вероватно није био само у питању грчки патриотизам кад цар у истом писму латински назива варварским језиком.⁴² У одговору на ово писмо крајем 865. године папа говори о свом примату позивајући се први пут на „Псеудоисидорове декреталије“. Тон писма је осоран. Папа истиче да цар не поштује привилегије Римске столице. Све византијске цареve од VI Васеленског сабора на овамо зове јеретцима; оптужује Грке да фалсификују папска документа која стижу из Рима у Цариград; не може да замисли да цар може заповедати папи да пошаље легате на сабор какав је био случај 861. године, осуда Игнатијева је за њега неправедна; цар није имао право да сазове сабор и присуствује осуди побожног патријарха; говори о себи као Петровом наследнику, и те му привилегије дају моћ *super omnem terram, id est super universam ecclesiam*. Папа је истовремено спреман да у Риму поново обнови спор Игнатија и Фотија пред својим трибуналом, а цару поручује да пошаље своје представнике у Рим. За себе тврди да ће бити праведан судија. Осим тога карактеристично је да рангирајући патријаршије одмах после Рима ставља Александрију и Антиохију, а Цариград долази по њему тек на четврто место.

У писму цару Борису, да би понизио патријарха Фотија, чак му оспорава звање патријарха, јер наводно његова столица није апостолског порекла.⁴³ Овако надмено понашање папе Николе I било је донекле условљено и чудним понашањем Бориса. Борис (Михаило) је желео што независнији црквени и политички положај своје земље у односу на Византију, па чак и равноправан однос у том положају тиме што је затражао да његова црква има достојанство патријар-

⁴² Исто, страна 161.

⁴³ F. Dvornik, *Le schisme*, 169.

шије. Када је био одбијен од Фотија у таквим нескромним захтевима Борис-Михаило, подржан јаком франачком струјом, поново се обраћа папи Николи I. Месеца августа 866. године он шаље у Рим једно посланство на челу са својим рођаком Петром.

Овај изненадни обрт догађаја у Бугарској сматрао се у Риму као својеврсно чудо. План о повратку Источног Илирика Риму био је врло близу. Папа брзо шаље два епископа у Бугарску, Павла из Популоније и Формоза из Порто, а за шефа римске мисије у Бугарској постављен је Гримоалд. У папским писмима, која су тим поводом послана, углед Цариградске патријаршије се умањује а Рим се уздиже. Бугарима се, између осталог поручује: „Из Рима Бугари треба да примају науку и траже епископе, из јединог извора епископског достојанства, јединог у коме се чува неискварено и неповређено хришћанско учење. Свети Петар живи вечно у Риму и пружа онима који ишту верску истину“.⁴⁴

Проповедници из Рима и Франачке преплавили су Бугарску. Они су тамо, у духу папских инструкција, вршили поновну хришћанизацију Бугарског народа, уводећи при том знатне новотарије, дотле непознате на православном Истоку. О тим новинама, односно разликама које су ширене у Бугарској, говори патријарх Фотије у једном од својих писама упућеном Борис-Михаилу. За Бориса-Михаила, чијем је крштењу лично присуствовао, каже да је он „дивни лик мојих трудова и чисти плод мојих духовних старања“.⁴⁵ Папске посланике који зидају на већ постављеним темељима Фотије назива „жалосним апостолима папе Николе“ који су накнадно дошли мотивисани сасвим другим интересима да мисионаре у Бугарској и да својим радом „сасвим униште виноград Господњи“. Патријарх Фотије у истом писму набраја и новотарије које су они почели да уводе у новокрштени народ. То су: пост у суботу, скраћивање поста, наметање безбрачности свештенству, непризнавање свештеничког миропомазања, бријање свештеника и, што је најгоре, „освећени и свети Символ покушали су да фалсификују подметнутим мислима, подметнутим речима, и крајном дрскошћу, учећи новој науци да Дух Свети не излази само од Оца него и од Сина“.⁴⁶ Све ове новотарије биле су опасне по Цркву на Истоку ако се рашире у Бугарској, и зато се патријарх Фотије тим поводом обраћа Источним патријарсима Окружном посланицом с позивом да буду опрезни и да устану у одбрану истинитог црквеног учења. Још их у посланици позива да дођу на сабор у Цариград сазван за 867. годину. Разлог за сазивање сабора је, поред осуде поменутих новотарија које су уносили папски мисионари у Бугарској, и чињеница да су многи западни епископи, нарочито из Италије, упутили Фотију синодско писмо у коме га моле да их брани од тираније папе Николе I. Исто тако, наводи се као један од разлога сазива сабора да се II Нишкејски, односно Седми Васеленски сабор прогласи за Васеленски.

Сабор 867. године одржан у Цариграду, осудио је папу Николу I и осудио је све новотарије римских мисионара у Бугарској. Такође

⁴⁴ Т. Евстратиадис, Патријарх Фотије..., страна 327.

⁴⁵ Исто, страна 327.

⁴⁶ Т. Евстратиадис, Патријарх Фотије..., страна 327.

је осуђено и учење о filioque. Овом сабору такође је упутио једно писмо Немачки цар Лудвиг Германик, против папе Николе I, те се и то показује као једна од редакција на тобож неприкосновени ауторитет који се свету све више наметао и тамо где му није место.

Нешто касније папа Адријан II, коментаришући одлуке овог сабора који је осудио папски примат, каже између осталог: „После тога подиже Фотије своје лице ка небу, али језиком сиће земљи, кад отвори уста своја против божанског Промисла који основа чудесно првенство блаженог Петра, кнеза апостола, и против апостолске столице која држи кључ царства небеског...“⁴⁷ Папа овде дакле не брани само осуђеног папу Николу I него папски примат уопште.⁴⁸

По питању односа Цркве Истока и Запада година 867. је по много чему преломна. Наиме, 24. септембра те године у Цариграду је убијен цар Михаило III а у царском звању га је наследио цар Василије I Македонац (867—886). Василије I је одмах, у сагласности са Римом, на патријарашки трон вратио патријарха Игнатија а Фотија је збацио. Исте године, 13. новембра је умро и папа Никола I а наследио га је Адријан II (867—872). Фотије је био уклоњен вероватно због новонасталих прилика у држави или што је оштро укорио цара убицу. Склоњен је у манастир Скепи близу Цариграда. Чували су га војници који, како сам каже, „не допуштају да дође до мојих ушију ни глас пријатеља а ни непријатеља...; засужњени смо; лишени пријатеља; лишени рођака, слугу, појаца; место њих предани смо стражама и четама војничким“.⁴⁹

Папа Никола је умро дочекавши Фотијев пад. Није међутим дочекао посланство цара Василија I Македонца са вестима о променама у Византијској цркви и држави. Василијево посланство у Риму примио је папа Адријан II. Он је одмах одржао локални сабор у Риму на коме је осудио патријарха Фотија и све саборе на којима је осуђиван патријарх Игнатије. Такође су осуђене и анатеме изречене на папу Николу. Осуђена су исто тако и акта сабора у Цариграду из 867. године. Чак су акта овог сабора спаљена у Риму испред цркве Светог Петра. Адријан је одмах послао из Рима у Цариград своје легате са захтевом да председавају сабору који се има тамо одржати.

Сабор је одржан у Цариграду 869/70. године. Он је данас за Западну VIII Васеленски сабор. Међутим, Православни то оспоравају пошто овај сабор није решио ниједно догматско питање нити било какав спор по питању црквеног учења. Због тога се не може убројати у Васеленске саборе. Осим тога документа овог сабора нису сачувана, једино располажемо екземпларом папског библиотекара Анастасија. Иначе сабор је сазвао папа Адријан у сагласности са царем Василијем а циљ је био да се анатемеше патријарх Фотије. Иако је сабор одржан две године након Игнатијевог повратка на патријар-

⁴⁷ F. Dvornik, *Le schisme*, страна 191.

⁴⁸ F. Dvornik, *Byzance et la primauté Romaine*, Paris 1964, 105—107.

Дворник овде није у праву кад тврди да сабор 867. год. није осудио папу Николу I, папски примат и све новотарије Западне цркве, већ да су осуђени само римски мисионари у Бугарској. Још каже да Фотије није осудио примат, него је то била „просто осуда против личности једног папе“.

⁴⁹ Т. Евстратиадис, *Патријарх Фотије...*, страна 428.

шијски трон, на првој саборској седници било је присутно само 18 епископа, па се и назива сабор Осамнаесторице. На седмој саборској седници осуђен је патријарх Фотије, не баш бирањим речима: „отми-чар (вероватно) по питању јурисдикције у Бугарској), новокрштени, тиранин, шизматик, блудник, оцеубица, ковач лажних догмата, Нови Диоскор, Нови Јуда...“⁵⁰ На последњој седници сабора појавили су се представници Бугарске која се већ одавно определила за Визан-тију. Сам Фотије је два пута позиван на сабор. Први пут је ћутао, није хтео да говори, а други пут је оспорио папским легатима право да суде. На сабору је било доста епископа који су отворено брани-ли патријарха Фотија, као рецимо Захарије Халкидонски и Јован Ираклијски. Многи патријарси са Истока питали су папске легате који су председавали сабору, како су могли на локалном сабору у Риму да осуде патријарха Фотија а да га претходно нису саслушава-ли и испитивали о кривици.

Међутим и сам цар Василије је постепено увидео да му је патри-јарх Фотије ипак потребан, управо када је у питању његов однос и везе са Западом. Он се у својој политичкој оријентацији постепе-но приближава партији либерала — икономиста, јер је само подр-жаван њима могао да сузбија папске претензије на Исток. Зато није нимало случајно што је патријарха Фотија 873. године довео на двор у Цариград и поверио му васпитање своје деце. По некима патри-јарх Фотије је истовремено држао и предавања на Великој школи. Ово поверење, које му је цар указао, дало је повода његовим прис-талицима да одмах траже смену патријарха Игнатија. Међутим, Фо-тије није на то пристао. Он се задовољио и овим што је имао и чекао је да се ствари развијају својим током. За све време до Игна-тијеве смрти он је с њим у добрим односима. У једном свом писму он о томе опширно говори: „Још док је био у животу блажени Иг-натије, кажем, ми нисмо живели нипокоју цену да узмемо наш пре-сто... Напротив, ми смо се трудили да успоставимо и осигурамо свим могућим средствима мир с њим. Тај мир је био склопљен у царској палати када је он дошао код нас. Ми смо обојица пали на колена и узајамно смо тражили и дали опроштај за оно што смо могли један другом учинити. А затим, када се он разболео и тражио да нас види, ми смо га посетили не једном или два пута, него често. Ми смо учинили све што смо могли да му помогнемо у његовој бо-лести...“⁵¹

О Фотијевом другом повратку на патријарашки престо извори су контроверзни. У анти-фотијевским изворима каже се, сасвим пре-терано, да је Фотије три дана после Игнатијеве смрти, заузео са сво-јим прасталицама цркву Свете Софије у Цариграду. Чак је уз помоћ војника истерао из храма свештенике који су у том тренутку слу-жили у цркви. Ово је сигурно претерано и написано је клеветнички.

Фотије је, опет, стицајем околности враћен на двор где се бри-нуо о васпитању царевих синова Константина и Лава. По Игнатијевој смрти, 23. септембра 877. године, Фотије је поново враћен на упраж-

⁵⁰ Н. Милаш, Осми васељенски сабор, Хришћански живот 3, Београд 1925, 113.

⁵¹ Код: F. Dvornik, Le schisme, page 240/41.

њен патријаршки трон. У Риму је у том тренутку био папа Јован VIII (872—882). Јован VIII је био нешто умеренији, бар када су у питању односи са Црквом на Истоку. Када је сазнао за промене на Цариградском црквеном трону папа се одмах обратио цару Василију и Источним патријарсима, али је то учинио као наследник апостола Петра. Он, истина, признаје Фотија за законитог патријарха, али му оспорава духовну превласт у Бугарској. Захтева од Фотија да на једном од наредних сабора затражи опроштај за све оно зашто је на претходним саборима осуђиван: 863. године у Риму, и 869/70. у Цариграду.

Овакво доста умерено држање папе Јована VIII према патријарху Фотију и Источној цркви уопште обично се објашњава карактером његове личности, а исто тако и околностима, пре свега политичким у којима се Запад у том тренутку нашао. Наиме, Арабљани све више угрожавају Запад. Године 870. они су освојили Малту, а 878. и Сиракузу. Покрајине у Јужној Италији држи Византија. У таквој неповољној ситуацији папа Јован VIII заузима помирљив став не само према Византији и њеној цркви већ и према Светом Методију и његовим ученицима у Моравској и Панонији. Пред налетом нових опасности папа настоји да не распирује старе спорове.⁵²

* * *

Патријарх Фотије сазвао је сабор у Цариграду ради коначне потврде своје рехабилитације. На овај сабор је позван и папа Јован VIII, односно представници Римске цркве. Сабор је одржан у цркви Свете Софије под председништвом Светог Фотија. Сабор отвара и председава му патријарх а не цар, који је, како се мисли, тих дана био спречен јер је несрећно изгубио сина.⁵³ Сабору присуствује 383 епископа и још двојица папских легата: кардинал Петар, епископ Павле Анконски и Евгеније Остијски. Према општој оцени сабор је прибројан у Васеленске саборе Хришћанске цркве, и то Осми по реду.⁵⁴ Епископ Никодим Милаш сматра да је ово Осми Васеленски сабор, јер се и он као и сви претходни Васеленски сабори бавио питањима вере. У овом случају осуђено је *filioque* и потврђен је Седми сабор у Никеји за Васеленски. Узрок сазива и одржања овог сабора је већ одавно појава јеретичког учења о *filioque*, а осим тога као непосредан повод је ширење овог јеретичког учења са Запада од римских мисионара у Бугарској. Патријарх Фотије је директно интервенисао Окружном посланицом Источним патријарсима, а када се указао погодан тренутак сазвао је и сабор у Цариграду.

Сабор из 879/80. године је Васеленски и по броју епископа који су се окупили из целе Цркве, што само собом сведочи о актуелности и важности за Цркву питања и проблема којима се бавио. Осуђено је јеретичко учење о исхођењу Духа Светога и од Сина, осуђена је и повреда учења Цркве донесеног на Васеленским саборима у Никеји

⁵² Г. Острогорски, Историја Византије, страна 234.

⁵³ F. Dvornik, *Le schisme*, page 251.

⁵⁴ Н. Милаш, Осми васеленски сабор..., страна 97.

325. и Цариграду 381. године. Изјава Светих отаца Цркве на овом сабору, која се надовезује на непрекинути ланац заједништва и саборности Цркве, гласи: „Ми примамо божанствену науку Исуса Христа и Светих апостола, исто тако и одлуке седам Васеленских сабора... али примамо определење вере, коју смо добили од наших отаца, не дирајући исту... да не би како осудили наше оце, или им нанели какву увреду.⁵⁵ „Ако се нађе ко толико дрзак, да састави друго исповедање вере, и пружа га вернима... ми га свргавамо.⁵⁶

Полазећи од тога да један сабор решава пре свега питања вере Милаш, дакле, убраја овај сабор у Вселенске. Зато су и одлуке овог сабора од општег, васеленског значаја за целу Цркву и као такве се признају и славе.⁵⁷

Сматра се да је овај сабор 879/80. године донео измирење цркава Истока и Запада. На такав закључак упућује и први канон овог сабора којим се одређује да одлуке Цариградског сабора односно патријарха и Римског папе у погледу клирика имају исту важност и на Истоку и на Западу. Дакле, може се закључити да је измирење ипак постигнуто у Цркви.

Интересантно је на овом сабору схватање Источних патријараха о Фотијевом поновном избору за патријарха 877. године, после Игнатијеве смрти. Избор је сасвим законито и правилно извршен без тражења било какве сагласности папе. Тако, рецимо, Илија, Јерусалимски патријарх, на овом сабору се обраћа свим епископима и папским легатима и у вези Фотијевог поновног избора каже: „Три патријаршијска седишта Истока увек су имала патријархе. Епископи и свештеници Цариграда су скоро сви прихватили Фотија за патријарха. Ко му је дакле могао да смета да то поново постане?“⁵⁸ Из ове изјаве се јасно види да је древна пракса Источне цркве била, да сам своје патријархе бира, поставља, а понекад и збацује, без сагласности или несавласности Рима. То се потврдило и у случају светог Фотија.

На овом сабору је још једном потврђена, и то на IV саборској седници, јурисдикциона припадност Бугарске цркве Цариграду. Затим је у знак поновног јединства Цркве, нарушеног за време папе Николе I, служена на Божић 879. године у цркви Свете Софије света литургија. Служио је патријарх Фотије, папски легати и други епископи учесници сабора. На крају рада овога сабора како је то уобичајено следили су потписи саборских аката и свих одлука од стране учесника сабора подразумевајући ту и папоке лагате. Такође је том приликом оспорена, и то саборски, важност сабора 869/70. године, који је својевремено био осудио и анатемисао патријарха Фотија. Чак је на предлог папоког легата Петра, епископа из Анконе, тај сабор избрисан из броја светих сабора. На последњој саборској седници био је присутан и цар а седница је одржана у царском двору 3. марта 880. године.

⁵⁵ Н. Милаш, Осми васељенски сабор..., страна 105.

⁵⁶ Исто, страна 105.

⁵⁷ Н. Милаш, Осми васељенски сабор..., страна 105.

⁵⁸ F. Dvornik, Le schisme, page 271.

Међутим, западни историчари не само што неће да признају важност сабора 879/80. године него га чак називају и „разбојнички сабор“. Посебно пак осуђују тројицу папских легата који су, по њима, били врло попустиви пред Фотијем. На питање зашто су папски легати у том тренутку били попустљиви у Цариграду обично кажу да су се тако понашали држећи се папских инструкција а у циљу успостављања тако потребног мира у Цркви. И мир је заиста постигнут.

И даље, међутим, остаје актуелно Бугарско питање и питање Балкана уопште. У међуцрквеним односима Истока и Запада овај простор је још увек остао споран. У овом тренутку за западну цркву био је изгубљен. Папа Јован VIII, пошто се по нужди помирио са губитком Бугарске, настојао је као и његови наследници на Римском престолу да се макар проблем Бугарске реши компромисно. Те околности су допринеле да Бугарска у црквеном погледу постане што независнија и од саме Византије и политички а донекле и духовно каснијим проглашењем патријаршије. Бугарска је постала уточиште протераних ученика Свете Браће из Моравске. И ту је настала и одржала се све време служба на Словенском језику. Захваљујући раду ученика Свете Браће на Балканском простору је сачувана словенска служба насупрот покушајима инфилтрације Рима наметањем латинског језика и папског ауторитета.

И поред тога, за нас Словене на Балкану, значајног рада, ипак се папска црквена политика све до наших дана није одрекла Балкана. Управо у то време, залеће источне Јадранске обале, Далмација и Хрватска, све више осећају утицај такве папске политике. Наиме, у Далмацији папа Јован VIII 880. године посвећује Теодосија за епископа и потчињава му целу Хрватску. Епископ Теодосије је због близине, а и иначе био директно потчињен папској контроли. Папа да би се ту што више учврстио, и политички подржава у Хрватској кнеза Бранимира, а не кнеза Здеслава који је био штићених Византије. Тако је Рим придобијањем Хрватске, спречавао и на сваки начин заустављао и сузбијао доминацију Византијске цркве.⁵⁹

Свакако да питање црквених односа Истока и Запада у другој половини IX века овим кратким разматрањем није исцрпљено. Размотрени су само неки аспекти тих односа, који су се махом манифестовали кроз рад и делатност истакнутих личности тога времена, у овом случају патријарха Игнатија и патријарха Фотија, и папе Николе I и Адријана II и Јована VIII. Било би исто тако важно, макар делимично, проучити црквене односе Истока и Запада после патријарха Фотија па до коначног расцепа цркава 1054. године. Кроз то би се видело који су и какви услови и на који начин утицали и довели до издвајања Западне цркве из крила Православне цркве. Ако је измирење у Цркви постигнуто 880. године шта је оно значило за оних, више од 170 година до расцепа? Или је можда тај расцеп управо започео у време патријарха Фотија и папе Николе I, а завршио се 1054. године?

⁵⁹ F. Dvornik, *Le schisme*, page, 299.

ЛИТЕРАТУРА

1. Н. Милаш, Кирил и Методије и истина православља, Задар 1881.
2. Н. Милаш, Правила православне цркве с тумачењем, Нови Сад 1896.
3. Н. Милаш, Осми васељенски сабор, Хришћански живот 3, Београд 1925.
4. Теодор Евстратиадис, Цариградски патријарх Фотије и његово значење у историји деобе цркава, Богословски гласник VI и VII, (179—182; 258—266; 321—329; 423—428) (38—42; 95—100; 170—176; 252—256) Сремски Карловци 1904 и 1905.
5. Драгутин Анастасијевић, Фотије, Енциклопедија СХС IV, 748—750.
6. François Dvornik, Le schisme de Photius, Paris 1950.
7. François Dvornik, Byzance et la primauté Romaine, Paris 1964.
8. А. В. Карташев, Очерки по истории русской церкви I, Париж 1959.
9. Г. Острогорски, О веровањима и схватањима Византинаца, Београд 1970.
10. Г. Острогорски, Историја Византије, Београд 1970.
11. Јустин Поповић, Житија светих за фебруар, Београд 1973.
12. Јустин Поповић, Житија светих за мај, Београд 1974.
13. Атанасије Јевтић, Васељенски сабори и живо предање цркве; Богословље, 1 и 2, Београд 1973, 43—79.
14. Атанасије Јевтић, Свети Нектарије Егински као историчар цркве, Богословље, 1 и 2, Београд 1975, 71—122.
15. Атанасије Јевтић, Свети равноапостоли Кирило и Методије, Богословље, 1 и 2, Београд 1977, 17—37.

Summary

Radomir V. Popovich

ST. PHOTIUS, THE PATRIARCH OF CONSTANTINOPLE AND HIS TIME

Here is a shortly presented history of theological opposition between St. Photius the Great and the Pope Nicholas of Rome, on one side, and the pitiful story of political rivalry between the dethroned Patriarch of Constantinople, Ignatius and his successor, St. Photius, on the other side.